

Prevedeno se djelo može, doduše, djelomično promatrati i kao samostalan književni proizvod na jeziku, u koji je prestvoreno. Onda, dakako, nema više govora o kritici prijevoda kao takva, nego samo o dojmu, što ga novi original ostavlja na čitaoce kao samostalno umjetničko djelo svojim jezikom, stilom i cijelom umjetničkom dinamikom. Takvo je promatranje tek drugostepeno, jer je prijevod uz original čvrsto vezan, ne samo sadržajem i smislom, nego i emocionalnim tonom, melodijom dikcije i stilskom obojenošću stvarateljvom.

Objektivne stručno-umjetničke kritike prijevoda dobre su iz dva razloga. Opravdanim zamjerkama vrši se moralni pritisak na izdavače, da takve prijevode više ne objavljuju, a obrazloženom pohvalom dobrih prijevoda daje se poticaj savjesnim prevodiocima, da ustraju na svom putu.

Za objavljivanje kritika prijevoda najpogodniji su literarni i jezični časopisi. Novine u tu svrhu nisu prikladne ni zbog sastava čitalačke publike, ni zbog ograničena prostora, ni zbog potrebe citiranja stranog jezika, ni zbog toga, što je u njima i nemoguće kako valja provesti analizu teksta. Napokon, svaka je prava kritika stvaralački akt i umjetničko ostvarenje svoje vrste, pa nije zavrijedila, da prođe samo onako s jednim jedinim danom.

BROJ I BROJKA

Milan Šipka

Riječ brôjka, koja je danas tako obična, da je znaju i učenici osnovne škole, nije zabilježena ni u jednom rječniku našeg jezika. Uzalud ćete je tražiti kod Vuka, Daničića ili Ivekovića. Tek u novije vrijeme ta se riječ upotrebljava, rekao bih, sve češće. Pa ipak, ona još nije dobila svoje pravo mjesto u našem savremenom književnom jeziku, nije, da tako kažem — ozakonjena. Još uvijek se govori i piše *cifra*, a *brôjka* se zamjenjuje s riječju *brôj*. Stoga će biti potrebno, da se tačno odredi značenje i upotreba ove riječi.

Brojka je vrlo zgodna i vrlo lijepa zamjena za stranu riječ *cifra* (od arapskog *sifr*). Mislim, da nije potrebno posebno naglašavati, kako je bolje upotrebljavati našu riječ, kad je već imamo, nego stranu. Mjesto *cifra* valjalo bi dakle govoriti i pisati *brôjka*. Tako mnogi i čine. Ali i pored toga značenje ove riječi nije svima jasno, pa zbog toga često dolazi do nesporazuma.

Treba zapamtiti, da je *brojka* isto što i *cifra*, a *cifra* nije *broj*, iako mnogi (čak i visoki jezički stručnjaci) ne razlikuju te dvije riječi. Tako ćemo kod dra. Luje Bakotića (u »Rečniku srpskohrvatskog književnog jezika«, izd. piščevo, Bgd, 1936) naći uz riječ *cifra* ovakvo objašnjenje:

»cifra, ž (od arap. sifr = nula) 1. broj; 2. tajni način pisanja (v. šifra); 3. nakit.«

Ne ću ulaziti u ostala dva značenja, koja navodi Bakotić, ali se nikako ne mogu složiti s onim prvim, t. j. da *cifra* znači isto što i *broj*. Još jednom naglašavam: *cifra* nije *broj*, nego *brojka*. Da je to tako, najbolje nam dokazuje Milan Vujaklija. U njegovu »Leksikonu stranih riječi i izraza« (Prosveta, Bgd, 1954) na str. 1084a stoji:

»cifra (ar. sifr) brojka, znak kojim se piše broj, brojni znak.«

Cifra je dakle brojka, a brojka je »znak kojim se piše broj, brojni znak«.

Ako ovu definiciju uzmemo kao tačnu (a ja je tako uzimam), onda se ne ćemo složiti ni s Klaićevim objašnjenjem riječi *cifra*, kako ga je dao u svom »Rječniku stranih riječi«. Klaić tu riječ tumači ovako:

»cifra ar. 1. brojka zapisana arapskim ili rimskim znakovima« (V. izd. 1951., str. 115b).

Tačno je, da je cifra brojka, ali brojka ne može biti »zapisana arapskim ili rimskim znakovima«, jer su ti znakovi ustvari brojke (arapske ili rimske), kojima se obilježavaju (ili bilježe) brojevi. U navedenom primjeru došla je do izraza djelomična zamjena riječi broj i brojka, pa će biti potrebno, da se ta dva pojma konačno razgraniče.

Pojam je broja vrlo širok. U različitim strukama taj se pojam različito tumači. Matematičari kažu, da broj izražava odnos među prirodnim veličinama i pojavama, sveden na jedinicu. Pojam broja u filozofiji počev od Pitagore i njegovih sljedbenika, pitagorejaca, često se mijenjao, a za nas jezičare broj je gramatička kategorija (razlikujemo: jedninu, množinu i dvojinu) i jedna vrsta riječi, kojima — kako kaže Brabec — »brojimo, t. j. označujemo, koliko ima lica ili predmeta ili koji su po redu«. (V. Brabec-Hraste-Živkovićevu »Gramatiku«, izd. 1952., str. 85.)

I u prvom i u drugom i u trećem slučaju broj ima šire apstraktno značenje. Broj je naše saznanje nekog »odnosa među prirodnim veličinama« ili saznanje »odnosa jedne prema drugoj količini koja služi kao sredstvo poređenja« (Bakotić) i jezički izraz toga saznanja — riječ (četiri, pet, stotina i t. d.).

Brojka pak — to je konkretan simbol (znak, znamen), pomoću koga se bilježi neki broj.

Broj i brojka odnose se međusobno slično kao glas i slovo. Glas je ono, što izgovorimo, a slovo znak, pomoću koga taj glas bilježimo. Glasovi se dakle izgovaraju i pišu pomoću slova, a slova se mogu samo čitati, ne: izgovarati (kao što često nalazim i kod uglednih pisaca). Isto tako, broj je ono, što izgovorimo, a brojka znak, pomoću koga taj broj bilježimo. Brojevi se dakle pišu pomoću brojki (iako se kao riječi mogu pisati i slovima), a brojke se opet čitaju (ne: izgovaraju!).

Poslije ovoga navest ću još nekoliko primjera, koji pokazuju, kako ni jezički stručnjaci ne drže mnogo do razlike između broja i brojke, iako ta razlika, kako smo vidjeli, nije ni mala ni beznačajna.

Profesor Belić u svom »Pravopisu« piše:

»Iza naslova i naziva, potpisa (na dokumentima, ispod članaka i sl.) i iza rednih brojeva (podvukao ja) ne treba stavljati tačku.« (V. izd. 1950., str. 80.)

Ovdje nije jasno rečeno, radi li se o brojevima (kao vrsti riječi) ili brojkama, pomoću kojih se brojevi mogu bilježiti. Zato je trebalo napisati, da se iza brojki, koje označuju redne brojeve, tačka ne stavlja.

Sličan slučaj imamo i u Boranića. On piše, da se tačka bilježi »iza rednih brojeva(!) za razliku od glavnih: 29. XI. 1943., što se izgovara(!): dvadeset devetoga (dana) jedanaestoga (mjeseca, t. j. studenoga) hiljadu devet stotina četrdeset (i) prve (godine).« (V. izd. 1951., str. 84.)

I ovdje je trebalo napisati, da se tačka bilježi iza brojki, koje označuju redne brojeve za razliku od glavnih.

Na istoj stranici malo niže stoji:

»Brojka s točkom u samostalnoj upotrebi izgovara se (!) u srednjem rodu te zamjenjuje neku riječ ili izraz u navođenju članova, stavaka i sl.: 1. = prvo (na pr. prvi član), 2. = drugo (na pr. drugi stavak), V. = peto (na pr. peti odjeljak).«

Ovaj nam primjer pokazuje, da je Boranić poznavao riječ brojka, pa je zato još čudnije, što je nije upotrebljavao ondje, gdje joj je mjesto. Osim toga trebalo je napisati, da se brojke čitaju, a ne izgovaraju. Tada bi citirani pasus lijepo glasio:

»Brojka s točkom u samostalnoj upotrebi čita se kao redni broj u srednjem rodu te zamjenjuje neku riječ ili izraz...«

Sličnih slučajeva mogao bih nabrojati još mnogo. Tako neki tvrde, da se i brojka može sklanjati (o tome, kako se brojka »deklinira«, vidi dalje pod II.), a opća je pojava, da se mjesto *brojka* piše i govori *broj* i da se ova naša lijepa riječ zanemaruje. Zašto da govorimo *cifra* mjesto *brojka*, *cifarnik* ili *cif er blat* (od njem. *Zifferblatt*) mjesto *brojčanik*, *dvocifren* mjesto *dvozna menkast* (broj) i sl.? Zašto bi nam tuđe bilo uvijek bliže nego naše?

II.

Druga strana ovoga pitanja tiče se ortografije. Već sam citirao neke norme iz Belićeva i Boranićeva Pravopisa i pokazao, da se tu stilski nedovoljno precizno barata pojmovima *broj* i *brojka*. Ali to nije sve! U našoj pravopisnoj praksi pojavljuju se čudne kombinacije, u kojima se brojke

uzimaju kao jedino sredstvo ili način bilježenja brojeva (kao riječi), pa im se dodaju različiti nastavci (osnovni i oblični), i to bez ikakvog reda!

Evo jednog svježeg primjera:

U »Književnim novinama« od 5. decembra 1958. Vladan Simić piše o A. G. Matošu između ostalog i ovo: »Od 1894-te do 1897-me Matoš boravi u Beogradu.«

Ovdje se dakle redni brojevi, napisani brojkama, sklanjaju na taj način, da se brojkama dodaju određeni padežni nastavci. Znači: brojke se dekliniraju! Na stranu to, što su ovi prirepci uz brojke neukusni; da vidimo, kako je do ovakvih kombinacija došlo i da li su one opravdane s ortografskog stanovišta.

Kod istraživanja uzroka ove pojave od neobične je važnosti činjenica, da ovakvih slučajeva ima mnogo više u istočnom dijelu našeg jezičkog područja (u onim dakle krajevima, gdje se dosada službeno upotrebljavao Beličev pravopis), nego u našem zapadnom području (gdje se pisalo po Boraniću). Ova nam činjenica pokazuje, da je naš slučaj rezultat jedne pravopisne norme profesora Belića.

Poznato je naime, da je prof. Belić propisivao, da »iza rednih brojeva ne treba stavljati tačku«. Ja sam već citirao tu njegovu normu i objasnio, šta se time mislilo reći. Prof. Belić je tom normom zabranio, da se iza *brojki, koje označavaju redne brojeve*, stavlja tačka. Time je naravno omogućeno stvaranje nejasnoća, jer se iz konteksta nije moglo uvijek razaznati, znači li napisana brojka glavni ili redni broj. Da bi svoje misli nekako precizirali, pisci (naročito pisci novinskih članaka) počeli su se dovijati na različite načine. Jedni su redne brojeve uvijek pisali kao riječi, slovima (na pr. peti, deseti i t. d.). Mislim, da su ti činili dobro. A drugi (to su oni zaposleniji i praktičniji) nisu za to imali dovoljno vremena, pa su na brojke dodavali različite nastavke, i to bez ikakva reda, kako se kome činilo, da je dobro. Pisalo se (i još se uvijek piše): peti kao 5-i (i 5-ti), sedmi kao 7-i (ili još češće 7-mi), prvi kao 1-vi (i I-vi) i t. d., i t. d. Negdje se opet uz ovakve slučajeve nađe i brojka bez nastavka, tačke ili bilo koje druge oznake rednog broja, i to u istom tekstu i od istog pisca. Nedosljednost je u ovom slučaju karakteristična.

Tako u komentaru poslije svjetskog šampionata u Moskvi »Politika« (v. broj od 16. jula 1958., str. 10.) piše:

»Vrlo dobro su se plasirali i naši gimnastičari: Cerar je osvojio 13 mesto između 128 vežbača, Čkalec 26-to, Petrović 44-to, Petek 68-mo, Jurjević 70-to i Skara 86-to.«

Pored 13 (trinaesto) stoji 44-to (četrdeset četvrto) i 68-mo (šezdeset osmo)!

U istu nedosljednost zapada čak i profesor Belić. U njegovom članku »Periodizacija srpskohrvatskog jezika« (»Književnost i jezik«, br. 4—5, 1958) stoji:

»VI period ili I¹novoga III razdoblja obuhvata XV i XVI vek.« (V. str. 168.)

Dakle VI (šesti), ali I¹ (prvi)!

Takav način pisanja rednih brojeva nema svog opravdanja. Barem ja tako mislim, a pokušat ću, da to i dokažem.

Prije svega za takvo pisanje nema nikakvih pravila i teško da bi se ona mogla odrediti. Po kojoj to logici I¹ treba čitati: prvi, 3-ći — treći, 7-mi — sedmi i t. d.? Ako rimska brojka I znači j e d a n, onda ćemo, sasvim prirodno, I¹ pročitati *jedan -vi*, ako arapska brojka 3 znači t r i, onda je 3-ći *tri-ći*, 7-mi s e d a m - i i t. d. Po kojoj logici treba pisati 5-ti (sa t!), kad se t već nalazi u osnovi riječi, koja je napisana brojkom pet (5-ti=pet-ti)?

Pa i kad bismo, recimo, priznali kao pravilne oblike I¹, 5-ti, 7-mi i sl., onda bi — dosljednosti radi — trebalo tako pisati i datume, na pr. 24-ti V-toga 1947-me godine, kao i u svim sličnim slučajevima. Takvo se pisanje međutim protivi praktičnosti, esteticima, pa i samoj tradiciji i današnjoj pravopisnoj praksi.

I na kraju, čemu toliko komplikacija, kad već imamo jednostavan način, da izbjegnemo svaku nejasnoću oko čitanja brojki, koje označuju redne brojeve?

Uzmimo samo jedan primjer!

U »Borbi« od 8. VI. 1958., na str. 3. piše:

»Branko Zebec, kapiten naše nogometne reprezentacije, odigrat će na svjetskom prvenstvu u Švedskoj 50-tu (!) utakmicu za nacionalnu momčad.«

Zar je potrebno stavljati 50-tu (ili 50-u), kad bismo pomoću jedne male tačke mogli riješiti čitav problem? Da tamo stoji: »Branko Zebec... odigrat će na svjetskom prvenstvu u Švedskoj 50. utakmicu za nacionalnu momčad«, nitko to valjda ne bi pročitao p e d e s e t u t a k m i c u, jer sam kontekst upućuje čovjeka, da pročitá p e d e s e t u t a k m i c u.

Ja sam naprijed napisao, da sam taj primjer našao u »Borbi« od 8. VI. 1958., na str. 3. Nadam se, da je to čitalac bez ikakvih teškoća pročitao: u »Borbi od osmog šestog (jula) hiljadu devet stotina p e d e s e t i o s m e, na stranici trećoj. Već nam je dakle dovoljan kontekst, pa da pravilno pročitamo.

Ovdje bi pristalice Belićeva pravopisa mogli staviti jedan ozbiljan prigovor. Kad nas već kontekst upućuje na to, da se radi o rednom broju, zašto je onda potrebno pisati tačku? Taj bi prigovor bio opravdan, kad ne bi bilo slučajeva, gdje se iz konteksta ne može tačno razabrati, o čemu se radi. Na primjer:

»Naše desno krilo sasvim je sigurno. Tamo se nalaze kompletne snage 2 bataljona Pete kozarske brigade.«

Iz ove rečenice teško je zaključiti, da li se na desnom krilu nalaze kompletne snage 2 (dvaju) bataljona ili 2. (drugog) bataljona.

Eto zbog takvih i sličnih slučajeva tačka je ipak potrebna.

Utvrdili smo dakle, da je jedna norma profesora Belića izazvala čitavu ovu zbrku u pravopisnoj praksi. Uzrok toj pojavi u istočnim književnim krugovima sad nam je sasvim poznat. Ali kako je do istih slučajeva došlo i u zapadnim krajevima?

Mislim, da je tome razlog nepreciznost odgovarajuće Boranićeve norme, a i njegova nedosljednost. Boranić naime nigdje direktno ne govori, da brojke s tačkom treba čitati kao redne brojeve u onom padežu, na koji nas upućuje kontekst i da nikakvi nastavci nisu potrebni. Ali iz nekih primjera, koje on navodi, može se tako zaključiti. Ponovit ću jedan takav primjer.

Boranić određuje, da se točka bilježi »iza rednih brojeva za razliku od glavnih: 29. XI. 1943., što se izgovara: dvadeset devetoga (dana) jedanaestoga (mjeseca, t. j. studenoga) hiljadu devet stotina četrdeset (i) treće (godine)«. (V. izd. 1951., str. 84.)

Kako se poslije toga može shvatiti ovo mjesto u Boranićevu »Pravopisu«:

Crtica se piše »između rednoga broja(!) i njegova padežnog nastavka u množini: 30-tih(!) godina prošloga vijeka (t. j. u vrijeme od 1830. do 1840. godine)«?!

Ovdje se radi o očitoj proturiječnosti i nedosljednosti. Pravopis je stvar konvencije, ali to ne isključuje dosljednost u provođenju već određenih normi. A te dosljednosti ovdje nema.

Drugo, ni Boranićev ni Belićev Pravopis ne govore ništa o tome, koji se brojevi mogu bilježiti pomoću brojki. Trebalo je istaći, da to mogu biti samo glavni i redni, a ne drugi brojevi ili čak brojne imenice. Zato se ne smijemo čuditi, što na stranicama naših listova nailazimo na ovakve slučajeve:

»Pa ipak, nije točno, Linholm nije nepogrešiv. U susretu s Mađarskom 21-vi (!) šut sa bijele točke otišao je pokraj gola.« (»Borba«, zagrebačko izdanje, 23. juna 1958., str. 6.)

Ili: »Koncem novembra 1956. u meningitiskom odjelu Dječje klinike u Skoplju ležalo je 46-oro (!) djece. Desetoro je bilo samo na posmatranju, a ostalih 36 primili su streptomycin i eutizon.« (»Vjesnik u srijedu« od 11. VI. 1958., str. 5.)

Dakle: 46-oro, ali desetoro! Po kojoj logici?

Poslije svega ovoga mislim, da bi u našem pravopisu trebalo donijeti preciznija pravila o pisanju i čitanju brojki, koje označuju redne brojeve.

Znam, da će neki učeni poglignoti na sve ove primjedbe reći: Tako se piše odvajkada, a tako pišu i mnogi drugi kulturni narodi, Francuzi na primjer (2^{-ième} deuxième = drugi) ili Rusi (2-й = второй = drugi), pa zašto mi da nešto mijenjamo?

Na takve primjedbe ja ne bih odgovarao, s jednostavnog razloga: da ne ponavljam stare Vukove principe, poznate valjda cijelom našem obrazovanom svijetu.

JOŠ O VOKATIVU LIČNIH IMENA I PREZIMENA

Ante Erdeljac

U članku »Vokativ ličnih imena i prezimena«, u 1. broju »Jezika« za godište 1957./58., osvrnuo se prof. Milan Šipka na tvorbu i upotrebu pogrešnih oblika za vokativ ličnih imena i prezimena, naročito ličnih imena ženskoga (i muškoga) roda na -a i ličnih imena i prezimena stranog podrijetla. On je osjetio potrebu da se izvedu neka pravila za tvorbu vokativa takvih imenica, jer »u dobru štokavskom govoru pravilnosti ima«. Budući da je i mene samog mučilo i muči to pitanje i štošta još u vezi s njime, iznijet ću o tom nekoliko svojih misli.

Danas već imamo toliko izgrađen književni jezik, da možemo govoriti, pa i govorimo, o razlikama između književnoga jezika i narodnoga, o prednostima književnoga jezika pred narodnim, i t. d. Mislim, da je već došlo vrijeme, kad i najširi slojevi naroda treba da nešto nauče od lingvista, kao što je došlo vrijeme, kad književni jezik treba braniti od »navale« različitih elemenata iz različitih narodnih govora. I još nešto. Suvremeni naši lingvisti najbolje će pomoći suvremenom našem čovjeku, koji već živi i radi sve bržim i bržim tempom, ako sebi postave kao jedan od najprečih zadataka, da pojednostave gramatičku građu, da očiste gramatiku književnoga jezika od svega suvišnoga. Da ne idemo dalje, u području vokativa općih imenica, kao i vlastitih imena, ima dosta toga, što bi trebalo pojednostaviti.

Prof. Šipka, čini se, ide stopama lingvista, koji i odviše prišlušuju narodnim govorima, te bi sve, što čuje u narodu, unio i u književni jezik. Slažem se s njime, da se griješi u govoru i pisanju vokativa ličnih imena i prezimena. Ali tvrdim, da je to u prvom redu posljedica šarenila, koje je uneseno u naše gramatike. A naše su gramatike i napisane po metodi, koju slijedi i prof. Šipka. Previše su gramatičari prislušivali, što se i kako se sve govori u narodu.

A sam prof. Šipka i nehotice je potvrdio, koliko vrijedi ta metoda prislušivanja narodnih govora, makar to bila i Bosna, zapravo Bosanska